

vuje v kanonické knize *Dao De Jing* od Starého Mistra *Laozi*. Ohled na neporušenost přirozenosti a uchování celistvosti, apel na spontaneitu, uvolněnost, otevřenost, ohebnost těla i ducha se prolíná celým textovým korpusem s téměř obsedantní vehemencí. Přičemž je pro západní metafyzickou antropologii vychovaného čtenáře nesmírně pozoruhodné sledovat, jakou roli zde hraje samotná tělesnost. Tělo a tělesnost se tu nepředstavuje jako pouhý komplement, či dokonce protiklad jakéhosi „ducha“, který je oproti tělesnosti preferovanou entitou lidské bytosti, nýbrž jako *samotná integrita* lidství, na které „*zhuan-govcům*“ nejvíce a nejspíše záleží, a která do sebe a v sobě zahrnuje i toho slavného „ducha“. Tělesné aspekty a metafory jsou užívány i s ohledem na samotný *ontologický* princip cesty-*dao*, na její *kosmologický* projev ve formě síly-*de* celého *podnebesí*, jako i na *eticko-antropologický* aspekt lidské přirozenosti, která je proto přirozeností tělesnou a „tělnotou“.

Pokud by se pro myšlení Mistra *Zhuang* musela nutně hledat nějaká srovnatelná paralela v tradici západního myšlení, byla by to *kombinace* Hérakleita, Spinozy, Nietzscheho a (tzv. „pozdního“) Heideggera. Blasfémie, kritičnost, nekompromisní upřímnost, nespoutaná otevřenost, jež si zamezuje jakékoliv definitivní zkonstatování myšlení do strnulého útvaru „nauky“ (což ovšem neplatí pro Spinozu), nezájem o čtenáře a jakoukoliv „srozumitelnost“, „přijatelnost“ a „korektnost“ – to jsou jen některé rysy *Zhuangova* textového korpusu, který si hleděl jen nikdy nekončící práce na své přirozenosti, jež není ničím jen lidským, příliš lidským. *Pracovat ustavičně na své přirozenosti* znamená, že si ji neusnadníme tím, že se spokojíme s nějakou

prefabrikovanou naukou (pro *Zhuang* to byla konkrétní hrozba Konfuciovy nauky; my můžeme doplnit všemožné psychologické, socio(bio)logické, antropologické, ekonomické, morální, náboženské a bůhví jaké ještě koncepty a projekty „lidskosti“ člověka), která nám jasně a exaktně stanovuje, co je a co není lidské, takže myšlení se takto lacině smíří a resignuje na svou činnost a potenci. Znamená to rovněž, že stran úvah o „aktuálnosti“, „akademičnosti“, „užitečnosti“ a „ prospěšnosti“ si budeme neustále hledět toho, na čem nejvíce záleží a co je neužitečné a bezdůvodné (tj. *svobodné!*) jako sám život. Protože práce na své přirozenosti: *právě to je sám život* – a nic mimo to.

Aleš Novák

Burt Feintuch (ed.): EIGHT WORDS FOR THE STUDY OF EXPRESSIVE CULTURE, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2003

Používání základní odborné terminologie může v některých případech sklouznout do jakési „tiché dohody“, v jejímž rámci jsou pak některé termíny, byť často považované za problematické, běžně používány bez podpory jejich alespoň bazálního vysvětlení částí vědecké obce. Prezentovaná práce, kolektivní dílo osmi severoamerických folkloristů, editovaná Burtem Feintuchem (v letech 1990–1995 působícím jako editor *Journal of American Folklore*, v jehož čísle 430/1995 byla publikována raná verze většiny textů obsažených v recenzované práci), je pokusem, pokud se budeme držet výše uvedeně

metafory, nikoliv snad o úplnou likvidaci jistého typu takovéto tiché dohody, jako spíše o zvýšení její „hlasitosti“, počtu jejích účastníků, transparentnosti – jinými slovy o ujasnění vývoje, konceptualizace a používání několika takovýchto základních pojmů, „keywords“ v oboru současné folkloristiky.

Skupina, umění, text, žánr, performance, kontext, tradice, identita – termíny, s kterými pracuje většina folkloristických studií, ale které běžně používá i lingvistická a kulturní antropologie, *cultural studies*, či humanitní a sociální vědy pracující s texty obecně. Každému z těchto klíčových termínů je věnována jedna kapitola z pera osmi odborníků, jejichž specializace sahá od rozličných podob slovesné folkloristiky, ať už feministicky (Deborah A. Kapchan), afroamericky (Trudier Harris-Lopez) či na prostředí románskými jazyky mluvících komunit orientované (Dorothy Noyes), až k autorům zaměřeným na etnomuzikologii (Jeff Todd Titon), výzkum tradičních festivit (Roger D. Abrahams), tradiční materiální kulturu (Henry Glassie), či konceptem *folkli-fe* ovlivněnou muzeologickou práci (Mary Hufford). Celek práce, předsedou American Folklore Society Jackem Santinem takřka yankeeovsky neskromně označená za „...one of the most significant books published in the field of folklore for decades...“ (s. 1 – a v kontextu úspěšnosti snahy o uspořádání terminologických diskuzí v koherentním textu takto označené bezesporu oprávněně), však daleko přesahuje výše zmíněné specializace autorů jednotlivých esejů. Výběr folkloristiky jako explanační disciplíny pro účely prezentované práce editora zdůvodňuje jednak více než stopadesátiletou zkušeností

této disciplíny s analýzou projevů expresivní kultury (většinou lokálních, nekanonických, „lidových“), jejím zaměřením na tradici – tedy kontinuitu kulturní kreativity, a v neposlední řadě implicitním kulturním relativismem této disciplíny (*“From long before it was fashionable, folklorists claimed that culture is plural...”* s. 3)). Hned na počátku je však nutné upozornit, že snaha editora práce rozhodně nesměřovala k vytvoření nějakého paradigmaticky, natožpak edukačně laděného „readeru“ či „handbooku“, dogmaticky vysvětlujícího základní pojmy disciplíny. Naopak – autoři všech osmi *esejů* prezentují velmi volně strukturované texty, zkoumající problematiku spjatou s daným termínem ze všech možných úhlů pohledu, a jasné definici vybraného pojmu se často záměrně vyhýbají. V každém z *esejů* je prostor věnován genezi dobového uchopení daného pojmu v intencích folkloristiky a příbuzných disciplín (s akcentem na kulturní a lingvistickou antropologii, sociologii, literární vědu a filozofii), přičemž formálním pojítkem celého díla – kromě *esejistické* formy všech textů – je pohyb všech úvah v aktuálním interdisciplinárním diskurzu výzkumů *expresivní kultury*, tedy americké „metadisciplíny“ zkoumající otázku tradiční kulturní antropologie (z podstaty jejího – v tomto případě omezujícího – konceptu holisticky pojaté abstrahované „kultury“) jen zřídka pokládáné, tedy jakým *konkrétním* způsobem jsou kulturní normy vyjadřovány *konkrétními* estetickými médii. Studia tohoto typu (je relevantní je označit za etnografií komunikace a performativními studii obecně ovlivněnou postfolkloristiku?) se slovy editora práce zaměřují na analýzu *expresivní kultury*, konkrétněji na problematiku

sociálně zakládané kreativity, „...*creative expression in its social context*” (s. 1), či na výzkum, slovy Della Hymese „...*the capacity for aesthetic experience, for shaping of deeply felt values into meaningful, apposite form ... present in all communities...*” (Hymes, Dell: *Folklore's Nature and Sun Myth. Journal of American Folklore* 88, 1975, s. 346). Takovéto širší vymezení, teoreticky podložené mimo jiné konceptem *affecting presences* (estetických forem a performancí každodenní praxe) jako základního materiálu výzkumu (ke konceptu *affectu* viz jednu z vlivných podob současného diskurzu expresivní kultury teoreticky zakládající vlivnou práci z roku 1971 *The Affecting Presence: An Essay in Humanistic Anthropology*, z pera Roberta P. Armstronga) je pro šíři teoretických uchopení problematiky jednotlivých „hesel“ knihy bezesporu přínosem. Většina autorů se vytvoření závazné definice „svého“ pojmu s větší či menší mírou úspěchu vyhýbá a pohybuje se mezi historickým popisem dobové konceptualizace daného pojmu ve folkloristice, kritikou těchto konceptualizací a směřováním k alternativám, vše ve výše uvedeném rámci sociálně zakládané kreativity, tedy konkrétních individuálních symbolických aktivit. Všechny eseje mají do větší či menší míry etnografický základ, tj. jejich autoři prezentují své úvahy nad danými pojmy nad příklady vzatými z konkrétních terénních výzkumů. Na těchto řádcích je nemožné stručně vystihnout šíři problematiky všech esejí, dotkneme se proto jen krátce několika zajímavých postřehů z vybraných esejí, zdaleka však nepostihujících celek struktury daných textů.

Esej *Group* (Dorothy Noyes, s. 7–41) analyzuje jeden z centrálních konceptů

nejen folkloristiky, ale prakticky všech sociálních věd. Folkloristika ve své dlouhé historii ve svých výzkumech dlouho preferovala malé, kulturně definované skupiny oproti větším – nejdříve favorizováním národního státu proti multi-etnickému impériu, poté favorizováním etnické (etnografické) či sociální skupiny oproti většímu (národnímu, státnímu) celku, až nakonec obrátila svoji pozornost k malým, tváří v tvář interagujícím komunitám. Přesto je ale skupina jako analytický pojem pro folkloristiku dle autorky velmi problematický. Na konkrétním etnografickém případě sociálních interakcí při americkém „etnickém festivalu“ ve Filadelfii autorka ukazuje analytickou nemožnost v rámci pojmu „skupina“ vědecky zachytit probíhající události – dle použitého kontextu lze v daném okamžiku zachytit simultánní prezenci mnoha skupin, přičemž každý participant je členem několika z nich zároveň. Sociologicky definovaný koncept skupiny je proto pro analýzu hloubky sociálních a kulturních vztahů mezi jejími členy nedostačující. Pro konkrétní práci s terénními daty proto autorka navrhuje používat spojení dvou konceptů. Jedním z nich je koncept *sociální sítě* (*social network*, naznačený vlastně již ve 40. letech 20. století antropologem Radcliffem-Brownem jakožto způsob empirického testování teorii strukturálního funkcionalismu), který dokáže (alespoň v rámci síťové analýzy používané sociologií a sociální antropologií), lépe uchopit sociální realitu v její mnohotvárnosti. Druhým z nich je koncept *komunity* (*community*), kulturně definované skupiny, vytvářené (*invented*) v klasickém smyslu dnes již paradigmatické práce Ericha Hobsbawma a Terrence Rangera. Pokud k těmto dvě-

ma konceptům dle autorky přidáme ještě koncept *performance* (interakčně-performační folkloristický koncept soustřeďující se na moment interakce mezi vypravěčem a posluchači, inspirovaný sociálními vědami, do americké folkloristiky uvedený Danem Ben-Amosem, duchovním „vůdcem“ nesourodého hnutí Richardem M. Dorsonem kdysi označeného jako „kontextualisté“ (Dorson, Richard M.: *Folklore and Folklife*. The University of Chicago Press, Chicago, 1972, s. 45–47), a nejrůzněji pak tzv. texaskou školou), získáme výsledný soubor prvků nezbytných pro navrhovanou definici. Noyes prezentuje svoji folkloristickou definici skupiny spojením konceptů sociální sítě, kulturně vytvářené komunity během *performance* (*“The community of the social imaginary coexists in a dialectical tension with the empirical world of day-to-day contacts. ...This productive tension is the complex object we denote with the word group...”* s. 33).

Genre (Trudier Harris-Lopez, s. 99–120), esej pojednávající o jednom z nejvýznamnějších folkloristických termínů, obsahuje především solidně podaný popis vývoje pojmu, a to převážně v intencích americké folkloristiky. V deskriptivním průřezu vývoje disciplíny tak můžeme sledovat postupnou kumulaci žánrů, kdy k „tradičním“ folklórním žánrům jako *pohádka* či *pověst* byly postupně přidány žánry typu *memorát* (*personal experience narrative*), čímž došlo k zdůraznění role individua vytvářejícího danou naráci, a v novější době pak vliv nových médií způsobil explozi moderních, stále ještě neetablovaných žánrů (počínaje *telephone pranks* přes *městské pověsti* (*urban legends*), *xerox* (*office*) *lore*, *media lore*, počítačový *graphic lore*, apod). Absolutní

stanovení hranic jednotlivých folklórních žánrů se dle autorky ukazuje jako problematické nejen proto, že tyto žánry byly původně inspirovány jak termíny vypůjčené z „lidové“, emické mluvy, tak z literární vědy zkoumající fixované texty (a proto neschopné adekvátně popsat produkty performační komunikace), tak především proto, že klasifikace forem přenášených v podobě promluv je z podstaty věci problematická. Přesto je ale koncept žánru pro moderní folkloristiku stále užitečný jako nezbytný základ udávající terminologii a základní systém klasifikace (*“From its humble beginning as a system of classification it has progressed to become the springboard for connecting folklore studies to several disciplines that emphasize the linguistic constructedness of all forms of discourse, from the shortest conversational exchange to the briefest construction of a riddle to the complicated construction of an epic...”* s. 116).

Esej *Tradice* (Henry Glassie, s. 176–197), zabývající se centrálním a v mnoha ohledech nejpodstatnějším pojmem disciplíny, nabízí pozoruhodnou analýzu velkého počtu možných kontextů tohoto termínu, jeho použití v historiografii, médiích a folkloristice, a zdůrazňuje nutnost jeho chápání jako proces kulturní konstrukce (s. 179). Kritice je v jeho konceptu ale podrobeno klasické *invention of tradition* ((Hobsbawm, Erich – Ranger, Terrence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983) – přesné povědomí o tradici získáme dle autora pouze v případě, pokud zohledníme v současném americké antropologii velmi diskutovanou otázku distribuce moci (*power*), tedy pokud se ptáme proč a kým byla daná tradice vytvořena.

Zajímavé je i autorovo historické srovnání konceptů tradice a kultury. Tradice je primárně temporální koncept, spjatý s minulostí i budoucností, zatímco kultura je synchronická. Tento pojem synchronní kultury se etabloval především díky dominanci kulturní antropologie, přehnaně reagující na excesy diachronického evolucionismu, která tak v první polovině 20. století vytvořila koncept takřka úplně zbavený historie. Existence sociálních jevů probíhajících v čase jako akulturace či enkulturace však zavedení časové osy nutně vyžadovala, což vedlo jednak k vzniku širších teoretických konceptů jako neoevolucionismus, jednak k restrukturalizaci antropologického konceptu kultury v jeho nejčastější podobě jako srovnávání dvou statických stavů dané kultury. Jiné disciplíny, ve svých výzkumech pracující s koncepty tradice a kultury, však dle Glassieho žádné převratné výsledky nepřinesly: „...*subdiscipline of ethnohistory remains peripheral, cultural history has not matured...*” (s. 181). Autorovo nikoliv konečné, ale navrhované řešení této problematiky je pak prosté spojení pojmu kultury s pojmem tradice: „*Culture resists time – tradition is a temporal concept. Now define tradition as culture’s dynamic, as the process by which culture exists, and it emerges as the swing term between culture and history, the missing piece of necessary to the success of a cultural history that would bring anthropology and history, with folklore as the mediating agent, into productive alliance...*” (s. 181).

Esej *Art* (Gerald L. Pocius, s. 42–68) mimo jiné napadá ideu překotných kulturních relativistů (dle které je koncept umění vlastní pouze západní kultuře) poukazem na kulturní *univerzalitu* emického hod-

nocení jistých technik, většinou spjatých s tradičním předáváním určité dovednosti (*skill*), danou komunitou považovanou za cosi výjimečného – existenci takovýchto tradovaných, komunitou výrazně pozitivně hodnocených technik pak můžeme zřejmě považovat za antropologickou univerzálii, a jakýsi transkulturní koncept *umění*.

Esej *Performance* (Deborah A. Kaplan, s. 121–145) se zabývá především problematikou objektifikace, tj. analytického uchopení aktu performance. Na konkrétním příkladu performance prodavačky vyvolávající své zboží na marockém trhu ukazuje, že prostý folkloristický či etnolingvistický zápis situace neumožní její úplné porozumění – je třeba se seznámit s daleko širším kontextem (v tomto případě genderovém, ekonomickém, historickém), přičemž právě problém historicity performance je při jejích synchronních analýzách velmi často opomíjen.

Esej *Context* (Mary Hufford, s. 146–175) podobně na příkladu nekomplikované dětské hry ukazuje složitost kontextové analýzy a nutnost rozlišení několika kontextuálních úrovní při popisu performance – situačním kontextem počínaje a kulturním kontextem, jakožto nejvyšší kontextuální úrovní, konče.

Hodnocení souboru tématicky rozdílných a obsahově nevyrovnaných esejů je vždy poměrně obtížnou záležitostí, zvláště v případě publikace, jejíž podstatnou část lze bezesporu označit za kvalitativně nadprůměrnou – a lišící se jen kvantitativní mírou pozornosti věnované historii pojmů či pokusům o jejich finální definici. Santinovo hodnocení práce jako jedné z nejvýznamějších událostí ve folkloristice prověří teprve čas – stejně jako čas relativizoval

dobově militantně revoluční proklamace performativního sborníku *Towards New Perspectives in Folklore* (1972), který se také okamžitě nestal milníkem, který by disciplínu zásadním způsobem jako mávnutím kouzelného proutku transformoval. Prezentovaná práce ale rozhodně představuje nejfundovanější, nejobsáhlejší, v jistém smyslu nejprovokativnější (byť nikoliv nejpřehlednější), přehled teoretických diskuzí nad danými pojmy v kontextu severoamerické folkloristiky. Toto hodnocení samozřejmě částečně vyplývá i z faktu, že vedle celé řady učebních a několika spíše encyklopedických textů (např. Dorsonova práce *American Folklore* (1959) či jím editované *opus magnum* americké folkloristiky *Handbook of American Folklore* (1986)) americká folkloristika podobné serióznější dílo zatím postrádala. Srovnání se nabízí snad jen v tomto okamžiku s více než deset let starou, ale koncepčně relativně podobně laděnou prací editovanou Richardem Baumanem (Richard Bauman (ed.): *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. A Communications-centered Handbook*. Oxford University Press, London – New York 1992). Hloubka některých esejů v termínech jejich prezentace teoretické literatury a dovedné analýzy vývoje i implicitního pozadí termínů je v recenzované práci skutečně impozantní, přesto se ale místy neubráníme pocitu ztráty čehosi významného – recenzovaná práce jako celek totiž postrádá hlubší jednotící koncept, který by prokázal validitu diskurzu *expresivní kultury* na hlubším teoretickém základě. Baumanův „reader“ takovýto pojem nebudí, ač obsahuje (vedle obecných hesel typu *Oral Culture, Genre, Performance*) i celou řadu „tradičních“, pro autory prezentované práce

často vědecky zdiskreditovaných a anti-kvárních termínů definujících jednotlivé folklorní žánry jako *Folktale, Proverb*, či *Riddle*. Baumanova práce jako celek je totiž vědomě pevně zakotvená v intencích performačního obratu americké folkloristiky 70. let 20. století, a obsahuje jasně definovaný koncept zkoumané problematiky (1. sociálně konstituovaná komunikace, 2. expresivní formy kultury, 3. sociálně konstituované expresivní kulturní formy vytvářející sociální vztahy, 4. rozdílné hodnocení těchto forem participanty, 5. mezikulturní a historická variace těchto forem, 6. běžná dostupnost těchto forem členům dané komunity). Feintuchem editovaná práce, zařtitující se v úvodu recenze prezentovaným konceptem expresivní kultury, dojem jasnosti a výstižnosti ale rozhodně nebudí – naopak její eklektičnost a sklony k literárnímu interpretivismu, stojícímu zcela mimo kontext výzkumů sociálně konstruované reality, v některých esejích převažují. Interdisciplinární projekt výzkumů expresivní kultury je ale teprve v počátcích – a pokud nebudeme po knize považovat výraznou proklamaci nějakého nového vědeckého paradigmatu, ale „pouze“ soubor excellentních solidně bibliograficky (s akcentem na angloamerickou produkci a základy folkloristiky světové) podložených esejů, zklamání rozhodně nebudeme. Kritičtější, fundovanější a inovativnější analýzu základní odborné terminologie folkloristiky nejen v americkém, ale i světovém kontextu nalezneme totiž jen velice těžko.

Petr Janeček